

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

**Дипломна робота
магістра**

**з теми «ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ МОТОРНОЇ
ФУНКЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ
ФІЗИЧНИХ ВПРАВ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи DOb1 – M17z,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньою програмою Дошкільна освіта
Кривецька Галина Валеріївна

Керівник: **Галаманжук Л. Л.**, доктор
педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

Рецензент: **Мисів В. М.**, кандидат наук з
фізичного виховання і спорту, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ЧИННИКИ РОЗВИТКУ МОТОРНОЇ ФУНКЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	10
1.1 Вікова зумовленість розвитку моторної функції дошкільників...	10
1.2 Педагогічні умови організаційно-методичного змісту в поліпшенні моторної функції дошкільників під час фізичної активності.....	26
1.3 Біологічні умови поліпшення моторної функції дошкільників під час фізичної активності.....	32
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	42
2.1 Методи дослідження.....	42
2.2 Організація дослідження.....	48
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ МОТОРНОЇ ФУНКЦІЇ В ДІТЕЙ 3-6 РОКІВ ЖИТТЯ.....	50
3.1 Вияв показників моторної функції у дівчаток і хлопчиків у період 3-6 років.....	50
3.2 Порівняння значень показників моторної функції у дівчаток і хлопчиків певного віку в період 3-6 років.....	52
3.3 Особливості розвитку системи керування рухами руками в дівчаток і хлопчиків із різною спрямованістю рухової асиметрії протягом 3-6 років життя.....	55
РОЗДІЛ 4 ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ МОТОРНОЇ ФУНКЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ.....	71
4.1 Обґрунтування передумов підготовчого змісту.....	71
4.2 Обґрунтування передумов організаційного змісту.....	75
ВИСНОВКИ.....	79

	3
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	94
Додаток 1 Розбіжності узагальнених оцінок у дівчаток з різною спрямованістю РАР за виконання вправ у сформованих блоках рухових завдань протягом 3–6-го років життя.....	94

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТ — артеріальний тиск

ЗДО — заклад дошкільної освіти

ЗСО — заклад середньої освіти

ІП — індекс Пінье

МСК — максимальне споживання кисню

ОГК — обвідні розміри грудної клітки

СОК — систолічний обсяг крові

ФП — фізична працездатність

ХОК — хвилинний обсяг крові

ЧСС — частота серцевих скорочень

PWC — загальна фізична працездатність

WMA — World Medical Association (Всесвітня асоціація медичних працівників)

ВСТУП

Актуальність теми. У дошкільний період закладаються основи фізичного, інтелектуального, духовного, творчого розвитку дитини, що засвідчує його визначальне місце у забезпеченні успіху в подальшій діяльності, передусім навчанні у початковій школі. У загальному розвитку дошкільника провідне місце посідає фізичний розвиток. Це зумовлено тим, що останній значною мірою визначає стан здоров'я (Ю. Д. Бойчук [24; 25]; А. М. Нагорна зі спів [81]), функціональні можливості систем організму (Е. С. Вільчковський [28], О. І. Курок [67]; О. Д. Дубогай [45]). Водночас, високий рівень розвитку цих показників є одним із провідних чинників, що визначає стимулювання розвитку інших можливостей, якостей, функцій (Л. Г. Галаманжук [32]; А. М. Богуш [23]; М. М. Поддьяков [87]).

У процесі життєдіяльності дитини одним із надважливих напрямків педагогічного впливу в дошкільний період є такий, котрий спрямовано на розвиток її моторної функції. При цьому, в першу чергу це стосується педагогічного впливу під час фізичної активності дитини [22; 42; 57; 92; 93; 96].

Зазначене значною мірою зумовлено багатьма причинами. Одна з них пов'язана з тим, що рух є одним з універсальних виявів життєдіяльності людини, основною функцією розвитку в дошкільний період (О. Бар-Ор, Т. В. Роуланд [13]; Р. В. Дубровинська [46]). Зокрема, за допомогою рухів дитина пізнає довкілля (Р. В. Павелків, [82]; J. Kuhl [118]), розвиває та вдосконалює нервово-м'язовий апарат, регулює процеси обміну (О. Д. Дубогай [45]; М. М. Безруких [14]; Я. І. Федонюк, Б. М. Мицкан [102]). Водночас, оптимальна взаємодія означених процесів та здійснення фізичної активності забезпечують позитивний вплив на ріст і дозрівання організму дитини (Е. С. Вільчковський та ін [29]; Л. В. Ковальчук [59]; В. К. Бальсевич [12]).

З іншого боку, на сьогодні не викликає сумнівів, що рух є одним із ефективних засобів розвитку інтелекту дитини: рухи пальцями рук стимулюють розвиток і діяльність різних відділів мозку (І. А. Аршавський [6]; Л. А. Жаворонкова [48]; С. Б. Малих [74]). Правильно організована рухова діяльність сприяє розвитку логічного мислення, пам'яті, уяви, самостійності (О. Н. Істратова [55]; А. В. Лібін [71]; А. Г. Швецов [107]).

Провідним засобом у розвитку моторної функції дотепер є фізична активність, організована за закономірностями теорії і методики фізичного виховання. Ефективність такої активності значною мірою залежить від урахування індивідуально-типологічних особливостей розвитку дитини (Б. О. Нікітюк [76]; С. Bouchard [114]; R. Malina [119]). Одним із показників, що враховує такі особливості в комплексі, є спрямованість рухової асиметрії рук (Л. В. Балацька [9]; Л. Л. Галаманжук [32]; J. Kuhl [118]).

Рухова асиметрія взагалі та характерна для рук є надскладним явищем (М. М. Безруких [15; 16]; В. Г. Леутін [70]). Вона зумовлена генетично (J. W. Cho [115]), може бути діагностована, починаючи з трьох років (J. Kuhl [118]). Вивченню різних аспектів, пов'язаних із особливостями вияву та зміни багатьох показників у представників із різною руховою асиметрією рук, присвячено велику кількість досліджень. Це стосується вікової, спортивної фізіології (М. М. Безруких [16]; Л. А. Жаворонкова [48]; Г. П. Коротка [63] й ін) та психології (Н. Н. Брагіна, Т. А. Доброхотова [27]; І. М. Галян [94] й ін).

Водночас відзначаємо практично повну відсутність (Л. В. Балацька [9]; Л. Л. Галаманжук [32]; Н. В. Панфілова [84]) таких досліджень у фізичному вихованні дошкільників. При цьому питанню розвитку моторної функції в дітей дошкільного віку з різною спрямованістю рухової асиметрії рук присвячено тільки дослідження Л. В. Балацької [9]. Ураховуючи все зазначене, обрали тему роботи: «Передумови ефективного розвитку моторної функції дошкільників у процесі виконання фізичних вправ».

Роботу виконано згідно плану науково-дослідної роботи на 2015-2019 роки проблемної лабораторії «Гендерні профілактично-оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за темою «Програмування профілактично-оздоровчих і розвивальних технологій фізичної культури для дітей та студентської молоді».

Роль авторки, як співвиконавиці теми, полягала у визначенні показників моторної функції в дітей дошкільного віку та визначенні передумов її ефективного розвитку при використанні фізичних вправ.

Мета дослідження — підвищити дієвість занять фізичними вправами в розвитку моторної функції дітей дошкільного віку.

Для досягнення поставленої мети вирішували такі **завдання**:

1. Вивчити за даними наукової літератури сучасні шляхи, підходи, способи використання фізичних вправ для розвитку дітей дошкільного віку.
2. Встановити особливості вияву моторної функції дітей із різною спрямованістю рухової асиметрії рук у кожному віці періоду 3-6 років.
3. Виокремити передумови розвитку моторної функції дітей дошкільного віку за допомогою фізичних вправ.

Об'єкт дослідження — моторна функція дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження — зміна в показниках моторної функції дітей при використанні чинного змісту фізичної активності в закладі дошкільної освіти.

Для вирішення поставлених завдань використовували адекватні **методи дослідження** на теоретичному та емпіричному рівнях. Зокрема, було використано з а г а л ь н о н а у к о в і методи (аналіз, систематизацію, узагальнення, теоретичне моделювання) для вивчення стану досліджуваної проблеми за інформацією літературних джерел. П е д а г о г і ч н і методи (спостереження, тестування, констатувальний експеримент) використовували для одержання даних про вияв і зміну показників моторної функції. І з п с и х о д і а г н о с т и ч н и х методів дослідження використовували

тестування, що дозволяло встановити спрямованість рухової асиметрії рук дітей. Методи математичної статистики використовували для адекватного аналізу та інтерпретації одержаних емпіричних даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- доповнено дані про вікові особливості вияву і зміни значень у показниках моторної функції дітей в кожному віці періоду 3-6 років;
- доповнено дані про схожі тенденції та особливості вияву показників моторної функції в дітей з різною спрямованістю рухової асиметрії рук протягом 3-6 років життя;
- поглиблено знання про передумови ефективного розвитку моторної функції дітей дошкільного віку в процесі фізичної активності з виконання вправ у закладі дошкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в удосконаленні методичного забезпечення занять, що передбачають використання фізичних вправ у різних формах занять, для досягнення високого позитивного результату в розвитку моторної функції дітей дошкільного віку.

Крім цього, одержані результати забезпечують можливість удосконалити зміст лекційних занять, підвищити інформативну складову практичних і семінарських занять з теорії і методики фізичного виховання різних груп населення на факультетах фізичного виховання та дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дипломного проекту магістра були апробовані на таких наукових конференціях: XI Міжнародній пам'яті Анатолія Миколайовича Лапутіна «Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання та спорту» (Чернігів, 2018); II Всеукраїнській «Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти» (Кам'янець-Подільський, 2017-2018); звітних науково-практичних аспірантів, викладачів, магістрантів

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2017-2018).

Публікації. Основні результати дослідження за темою дипломного проекту магістра викладено в одній науковій статті в науковому фаховому виданні України з педагогіки, що включене до міжнародних наукометричних баз.

Структура та обсяг дипломної роботи магістра. Роботу викладено на 94 сторінках, з яких 80 – основного тексту, що містять 11 таблиць. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку 120 використаних літературних джерел і додатків.

ВИСНОВКИ

1. Вивчення документальних матеріалів, наукової літератури засвідчує відхилення від норми розвитку різних систем і функцій у значної кількості дошкільників. Перспективним у розв'язанні цієї проблеми є визначення передумов організації і реалізації змісту фізичної активності, що враховують особливості розвитку моторної функції дітей, у тому числі за умови врахування спрямованості їхньої рухової асиметрії рук. Але незавершеність розроблення означеного наукового підходу ускладнює розв'язання цієї проблеми, а відтак потребує відповідних досліджень.

2. Розвиток моторної функції за станом оволодіння матеріалом чинних програм розвитку дітей дошкільного віку в період 3–6 років знаходиться на нижчому від можливого рівні, а середні значення показників дівчаток і хлопчиків у кожному віці відрізняються від одержаних із урахуванням спрямованості їх рухової асиметрії рук.

3. Розвиток системи керування рухами, що забезпечує виконання завдань на мануальну вправність, зумовлюється спрямованістю рухової асиметрії рук дітей. Основні особливості є такими: протягом 3-го і 5-го років життя приріст показників моторної функції найбільший у дівчаток з лівою руховою асиметрією рук, протягом 4-го — практично однаковий в усіх дівчаток, але з тенденцією до вияву найменших значень у кожному віці періоду 3–6 років дівчатками з правою спрямованістю рухової асиметрії рук.

У хлопчиків особливості полягають у тому, що протягом 3-го року життя приріст показників моторної функції є найбільшим у представників із лівою спрямованістю рухової асиметрії рук, протягом 4-го року життя — в амбідекстрів, протягом 5-го року життя — в обох цих вибірках. Найменшим приростом показників у період 3–6 років відзначаються хлопчики з правою спрямованістю рухової асиметрії рук.

4. Приріст показників розвитку моторної функції протягом 3-го року життя є найбільшим у дівчаток і хлопчиків із лівою спрямованістю рухової

асиметрії рук, протягом 4-го року життя — відповідно у всіх та амбідекстрів, протягом 5-го року життя — з лівою та правою спрямованістю рухової асиметрії рук. Найменшим упродовж періоду 3-6 років є приріст показників дівчаток і хлопчиків із правою спрямованістю рухової асиметрії рук. При цьому, дівчатка і хлопчики однакового віку та спрямованості рухової асиметрії рук відрізняються значеннями більшості показників розвитку такої системи моторної функції, як керування рухами на мануальну вправність.

5. Незалежно від спрямованості рухової асиметрії рук дівчатка досягають однакового рівня оволодіння такими рухами з мануальної вправності: впродовж 3-го року життя — прокочування м'яча однією рукою під дугою на один метр, ловіння кинутого вихователем м'яча; протягом 4-го року життя — ловіння кинутого вихователем м'яча, після кидка у підлогу, кидання предметів у вертикальну ціль; протягом 5-го року життя — вдарення м'яча у підлогу і ловіння, кидання предметів у горизонтальну ціль.

У хлопчиків такими рухами є: протягом 3-го і 4-го років життя — відповідно кидання предметів у кошик кожною рукою поперемінно та прокочування кульки між предметами у ворота, кидання м'яча обома руками від грудей, предметів вертикальну ціль; протягом 5-го року життя — прокочування кульки між предметами у ворота 50 см, підкидання м'яча вгору з ловінням 4–5 разів, вдарення м'яча у підлогу і ловіння, кидання предметів у вертикальну ціль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адрианов О. С. О принципах структурно-функциональной организации мозга. Избранные научные труды. Москва, 1999. С. 88–96.
2. Айрапетянц В. А. Особенности функциональной асимметрии мозга здоровых детей. Асимметрия мозга и память. 1987. С. 3–13.
3. Алейникова Т. В., Думбай В. Н., Кураев Г. А. Физиология центральной нервной системы: учеб. пособ. Ростов/н Д: Феникс, 2000. 335 с.
4. Ананьев Б. Г., Рыбалко Е. Ф. Особенности восприятия пространства у детей. М: Просвещение, 1964. 502 с.
5. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем. М: Медицина, 1975. 402 с.
6. Аршавский И. А. Физиологические механизмы и закономерности индивидуального развития. М: Наука, 1982. 270 с.
7. Бабюк С. М. Педагогічні умови фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.08. ІПВ НАПН України. Київ, 2011. 20 с.
8. Бабюк С. М. Особливості морфологічних і функціональних показників дошкільників із різною спрямованістю мануальної рухової асиметрії. Науковий часопис нац. пед. у-ту імені М. П. Драгоманова: Серія № 15. 2013. Т. 1, Вип. 7 (33). С. 14-18.
9. Балацька Л. В. Організаційно-методичні основи покращення моторної функції дітей 3–5 років у процесі фізичного виховання: дис... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02. ТНПУ імені Воодимира Гнатюка. Тернопіль, 2012. 259 с.
10. Балашова Е. Ю., Казакова Е. А. Развитие произвольных движений в дошкольном возрасте. Журнал прикладной психологии. 2004. № 6. С. 14-20.
11. Бальсевич В. К. Онтокинезиология человека. М: Теория и практика физической культуры, 2000. 275 с.

12. Бальсевич В. К. Очерки по возрастной кинезиологии человека. М: Теория и практика физической культуры, 2009. 218 с.
13. Бар-Ор О., Роуланд Т. Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения. Київ: Олімп. л-ра, 2009. 528 с.
14. Безруких М. М., Фарбер Д. А. Физиология развития ребенка: теоретические и прикладные аспекты. М, 2000. 125 с.
15. Безруких М. М. К вопросу о функциональной межполушарной асимметрии и латерализации моторных функций. Актуальные вопросы функциональной межполушарной асимметрии. 2003. С. 27–28.
16. Безруких М. М. Леворукий ребенок в школе и дома: учеб. пособие. Екатеринбург: Фактория, 2004. 300 с.
17. Бердичевская Е. М. Роль функциональной асимметрии мозга в возрастной динамике двигательной деятельности человека: автореф. дис... д-ра мед. наук: 14.00.13. СНМУ. Краснодар, 1999. 50 с.
18. Березина Н. О., Лашнёва И. П. Гигиенические аспекты тестирования физической подготовленности детей 4–7 лет. Гигиена и санитария. 2005. № 2. С. 51–54.
19. Берзінь В. І., Бунак Н. А. Гігієна та психофізіологія дітей дошкільного віку. Тернопіль : Астон, 2004. 378 с.
20. Бернштейн Н. А. О ловкости и ее развитии. М: Физкультура и спорт, 1991. 288 с.
21. Бернштейн Н. А. Биомеханика и физиология движений. Москва : Институт практической психологии. Воронеж: МОДЭК, 1997. 608 с.
22. Білан О. І., Возна Л. М., Максименко О. Л., Овчаренко Л. Р. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль: Мандрівець, 2013. 264 с.
23. Богуш А. М. Передшкільна освіта: знахідки, реалії, перспективи // Педагогічна і психологічна науки в Україні: Київ: Педагогічна думка, 2012. Т. 3. С. 48.

24. Бойчук Ю. Д., Хребтова Н. П., Васильєва Е. И., Потамошнева Е. Н. Использование здоровьесберегающих технологий в подготовке детей к школьному обучению. Технологии подготовки детей дошкольного возраста к обучению в школе. 2013. С. 157-158.

25. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід як основа модернізації сучасної освіти. Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти. 2013. Вип. 13. С. 130–135.

26. Бойчук Ю. Д., Васильєва К. І., Галій А. І., Голуб Н. М. Дитина з особливими освітніми потребами: медичні та психолого-педагогічні аспекти розвитку, навчання і виховання : навч.-метод. посібн. Харків: Точка, 2014. 292 с.

27. Брагина Н. Н., Доброхотова Т. А. Функциональные асимметрии человека: монография. М: Медицина, 1988. 237 с.

28. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 428 с.

29. Вільчковський Е. С., Денисенко Н. Ф., Цось А. В., Шиян Б. М. Оптимізація фізичного виховання дитини у вітчизняній системі освіти: монографія. Запоріжжя: ЗОІППО, 2010. 250 с.

30. Воропай С. Динаміка прояву силових здібностей 4–13-річних дітей центрального регіону України. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Луцьк, 2002. С. 176–178.

31. Галаманжук Л. Л., Балацька Л. В., Єдинак Г. А. Організація і методика фізичної активності дітей дошкільного віку з формування рухового потенціалу: навч. посібник. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2014. 160 с.

32. Галаманжук Л. Л. Превентивний розвиток рухової активності дітей дошкільного віку: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. 500 с.

33. Герасимчук А. Ю., Галаманжук Л. Л., Єдинак Г. А. Програмування занять фізичними вправами превентивної спрямованості для 6-річних дітей: навч. посібник. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2014. 180 с.

34. Глезер В. Д. О роли пространственно-частотного анализа, примитивов и межполушарной асимметрии в опознании зрительных образов. Физиология человека. 2000. Т. 26, № 5. С. 145–150.

35. Глезер В. Д., Невская А. А., Гаузельман В. Е. Выделение фигуры из фона: межполушарные различия и вероятная локализация механизмов. Сенсорная система. 2002. Т. 16, № 2. С. 21–29.

36. Горбачевская Н. Л., Черногорцева Н. В., Григорьева Н. В. Особенности профиля межполушарной асимметрии у здоровых детей дошкольного возраста. Актуальные вопросы функциональной межполушарной асимметрии. 2001. С. 68–69.

37. Гординська І. М. Ефективні шляхи покращення фізичного стану старших дошкільників: дипломний проект магістра. 012. Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2018. 89 с.

38. Городенский Н. Г., Фокин В. Ф., Шармина С. Л. Динамика асимметрии уровня постоянных потенциалов головного мозга как показатель общей мотивации целеполагания у детей старшего дошкольного возраста. Актуальные вопросы функциональной межполушарной асимметрии. 2003. С. 87–94.

39. Давиденко О. В., Семененко В. П., Фандікова Л. О. Основи програмування фізкультурно-оздоровчих занять з дитячим контингентом. Тернопіль: Астон, 2003. 144 с.

40. Денисенко Н. Ф. Теоретичні засади та технологія управління системою фізичного виховання дітей дошкільних навчальних закладів: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02. КНПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 39 с.

41. Детская спортивная медицина / авт.-сост. Т. Г. Авдеева [и др.] ; под. ред. Т. Г. Авдеевой, И. И. Бахраха. 4-е изд., исправ. и доп. Ростов/н Д: Феникс, 2007. 320 с.

42. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І Волинець; наук. кер. програмою: Проскура О. В., Кочина Л. П., Кузьменко В. У., Кудикіна Н. В. ; авт. кол.: Беленька Г. В., Белкіна Е. В., Богініч О. Л., Богданець-Білокаленко Н. І. [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головне упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 3-є вид., доопр. та доп. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.

43. Доброхотова Т. А., Брагина Н. Н. Левши: учеб. пособие. М: Книга, Лтд, 1994. 232 с.

44. Драганова О. А., Сычов В. С. Индивидуально-психологические особенности детей с разными формами мануальной асимметрии. Актуальные вопросы функциональной межполушарной асимметрии. 2003. С. 117-118.

45. Дубогай О. Д. Інтеграція пізнавальної і рухової діяльності в системі навчання і виховання дітей : навч. посібник. Київ : Оріяни, 2001. 152 с.

46. Дубровинская Н. В., Фарбер Д. А., Безруких М. Психофизиология ребенка: психофизиологические основы детской валеологии: учеб. пособ. М: ВЛАДОС, 2000. 144 с.

47. Ермаков П. Н. Психомоторная активность и функциональная асимметрия мезга. Ростов на Дону: РГУ. 1988. 128 с.

48. Жаворонкова Л. А. Правши–левши. Межполушарная асимметрия биопотенциалов мозга человека: монография. М: Экоинвест, 2009. 240 с.

49. Заводная Ж. Н. Педагогическая подготовка студентов к работе с леворукими детьми : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Общая педагогика». Армавир, 1999. 21 с.

50. Зайцева Н. В. Функциональные асимметрии при детском церебральном параличе в раннем онтогенезе: автореф. дис...канд. биол. наук: 03.00.13. СНМУ. Краснодар, 2003. 22 с.
51. Здоровьеформирующее физическое развитие: Развивающие двигательные программы для детей 5–6 лет: учеб.-метод. пособие / Под ред. Шилкова И. К., Большев А. С., Силкин Ю. Р., Лебедев Ю. А. [и др.]. М: ВЛАДОС, 2001. 336 с.
52. Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий. СПб: Питер, 2004. 702 с.
53. Индивидуальная оценка физического развития детей-дошкольников 4–6 лет г. Волгограда: метод. реком. / под ред. В. Ю. Давыдова. Волгоград : ВГИФК, 1990. 15 с.
54. Интегральная индивидуальность человека и ее развитие: учеб. пособие / Под ред. Б. А. Вяткина. М: ИПРАН, 1999. 349 с.
55. Истратова О. Н. Практикум по детской психокоррекции: игры, упражнения, техники. 2-е изд. Ростов/н Д: Феникс, 2008. 349 с.
56. Кайл Р. Детская психология: тайны психики ребенка: науч.-практ. пособие. СПб., 2002. 328 с.
57. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.
58. Карпеев А. Г. Двигательная координация человека в спортивных упражнениях баллистического типа: монография. Омск: СибГАФК, 1998. 322 с.
59. Ковальчук Л. В. Психофізичний розвиток як фактор готовності шестилітніх дітей до навчання в школі: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02. ЛДУФК. Львів, 2007. 20 с.
60. Ковязина М. С., Балашова Е. Ю., Казакова М. С. Особенности межполушарного взаимодействия в двигательной сфере у детей в норме и

при отклонениях в развитии. Журнал прикладной психологии. 2005. № 2/3. С. 2–11.

61. Копейкина Я. А. Особенности речевых функций у детей с детским церебральным параличом и разными профилями латерализации мозга: автореф. дис....канд. пс. наук: 19.00.04. ТНМУ. Томск, 2011. 22 с.

62. Коробков А. В. Развитие и инволюция функции различных групп мышц человека в онтогенезе: автореф. дис... д-ра биол. наук: 03.00.13. ЛГМУ. Львов, 1958. 35 с.

63. Коротка Г. П. Роль асиметрії головного мозку в регуляції рухових та вегетативних функцій організму: автореф. дис....канд. біол. наук: 03.00.13. КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 20 с.

64. Котелевская В. В., Анисимова Т. Б. Дошкольная педагогика. Развитие речи и интеллекта в играх, тренингах, тестах: пособ. Ростов на Д: Феникс, 2002. 256 с.

65. Коцур Н. І. Основи педіатрії і гігієни раннього та дошкільного віку: навч. посібник. Чернівці: Книги XXI, 2010. 576 с.

66. Кривецька Г. В., Галаманжук Л. Л., Єдинак Г. А., Заїкін А. В. Розвиток фізичних якостей у дівчаток 4-6 років з різною руховою асиметрією. Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання та спорту. 2018. С. 108-110.

67. Курок О. І. Психолого-педагогічні аспекти навчання складним руховим діям: навч. посібник. Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. 137 с.

68. Лебедев В. М. Динамическая латерализация функций в процессе результативной деятельности человека и животных: автореф. дис...д-ра биол. наук: 03.00.13. МГМУ. Минск, 1992. 50 с.

69. Леви-Гориневская Е. Г. Развитие основных движений у детей дошкольного возраста. М: АПН СССР, 1955. 158 с.

70. Леутин В. П., Николаева Е. И. Функциональная асимметрия мозга : мифы и действительность. СПб: Речь, 2005. 276 с.

71. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М: Смысл, 2000. 312 с.
72. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии. М: Академия, 2004. 384 с.
73. Лях В. И. Координационные способности: диагностика и развитие. М: Дивизион, 2006. 290 с.
74. Малых С. Б., Егорова М. С., Мешкова Т. А. Основы психогенетики: учеб. пособие. М: Эпидавр, 2009. 744 с.
75. Москвин В. А. Межполушарные отношения и проблема индивидуальных различий. Оренбург: ИПК ОГУ, 2002. 288 с.
76. Никитюк Б. А. Интеграция знаний в науках о человеке (интегративная анатомическая антропология): монография. М: СпортАкадем Пресс, 2000. 440 с.
77. Николаева Е. И. Леворукий ребенок: диагностика, обучение, коррекция: метод. пособие. СПб.: ДЕТСТВОПРЕСС, 2005. 128 с.
78. Омельченко С. О. Педагогіка здоров'я: наук.-пр. видання. Слов'янськ, 2009. 204 с.
79. Оржеховська В. М., Пилипенко О. І. Превентивна педагогіка: навч. посібник. Черкаси: Відлуння, 2007. 284 с.
80. Оржеховська В. М., Єжова О. О. Здоровий спосіб життя: навч.-метод. посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2009. 186 с.
81. Оценка физического развития детей отдельных регионов Украины в возрасте от 1–14 лет / Нагорная А. М., Хижняк Н. И., Оснач А. В. [и др.]. Киев: Республиканский центр научной мед. информации, 1999. 54 с.
82. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2010. 432 с.
83. Пангелова Н. Є. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання: автореф... д-ра наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02. НУФВіСУ. Київ, 2014. 39 с.

84. Панфилова Н. В. Развитие координационных способностей и обучение двигательным действиям детей 4–6 лет в связи с особенностями двигательной асимметрии: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. НИИ физиол. детей и подрост. РАО. М: 1992. 19 с.

85. Петрова Н. А. Особенности морфофункционального развития и формирование функциональной асимметрии детей 2–6 лет: автореф. дис.... канд. биол. наук: 03.00.13. КГМУ. Казань, 2006. 19 с.

86. Пивовар А. А. Поєднаний розвиток фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5 і 6 років у процесі фізичного виховання: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02. ЛДІФК. Львів, 2005. 20 с.

87. Поддьяков Н. Н. Доминирование процесса интеграции — закон развития детей дошкольного возраста. Дошкольное воспитание. 2006. № 1. С.73-77.

88. Поліщук В. В. Розвиток рухових і розумових здібностей дітей 5-го і 6-го років життя в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02. ЛДІФК. Львів, 2008. 20 с.

89. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посібник. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.

90. Преображенская И. Г. Физиологический анализ моторной асимметрии в норме, при детском церебральном параличе и в ходе коррекции двигательных расстройств приемами функционального биоуправления : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. биол. наук : [спец.] 03.00.13 «Физиология человека и животных». Москва : Науч.-ис. ин-т exper. мед. РАМН., 1994. 23 с.

91. Приступа Є., Слімаковський О., Лук'янченко М. Українські народні рухливі ігри, розваги та забави: методологія, теорія і практика: монографія. Дрогобич : Вимір, 1999. 449 с.

92. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О. О. Андрієтти, О. П. Голубович, О. П. Долина, Т. В. Дяченко [та ін.]. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 104 с.

93. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонов О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.]: наук. керівник О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.

94. Психодіагностика: навч. посібник / За ред. І. М. Галян. Київ : Академвидав, 2009. 464 с. (Серія «Альма-матер»).

95. Рибковський А. Г., Канішевський С. М. Системна організація рухової активності людини: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2003. 436 с.

96. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш [та ін.]; наук. керівник акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. В. Батліної. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 200 с.

97. Семенович А. В. Эти невероятные левши : практ. пособие [для психологов и родителей]. Москва : Генезис, 2005. 85 с.

98. Силина Е. А., Евтух Т. В. Межполушарная асимметрия и индивидуальные различия: монография. Пермь : Изд-во Перм. гос. пед. ун-та, 2004. 136 с.

99. Сиротюк А. Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. Москва: Сфера, 2003. 220 с.

100. Степанова О. Б. Произвольная регуляция скорости движений рук у лиц с различными профилями латеральной организации мозга : автореф. дис.... канд. мед. наук: 14.00.13 МГМУ. Москва, 2000. 20 с.

101. Теорія і методика фізичного виховання. Методика фізичного виховання різних груп населення: підручник. [в 2-х т. / за ред. Т. Ю. Круцевич]. Київ : Олімп. л-ра, 2008, Т. 2. С. 21-73.

102. Функційна анатомія: підручник [для студ. навч. закл. фіз. виховання і спорту III–IV рівнів акредитації / Федонюк Я. І., Мицкан Б. М.,

Попель С. Л. й ін.] ; ред. Я. І. Федонюка, Б. М. Мицкана. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2007. 552 с.

103. Функциональная межполушарная асимметрия: хрестоматия / Н. Боголепова, В. Ф. Фокина. Москва : Научный мир, 2004. 728 с.

104. Хрестоматия по возрастной физиологии : учеб. пособие / сост. М. М. Безруких, В. Д. Сонькин, Д. А. Фарбер. Москва : Академия, 2002. 288 с.

105. Чуприков А. П., Волков Е. А. Проблема леворукости. Николаев : Атолл, 2004. 88 с.

106. Шарманова С. Б., Федоров А. И., Черепов Е. А. Круговая тренировка в физическом воспитании детей старшего дошкольного возраста: учеб.-метод. пособие. Москва : Сов. спорт, 2004. 120 с.

107. Швецов А. Г. Формирование здоровья детей в дошкольных учреждениях : справ.-метод. пособие [для врачей, мед. и пед. работников дошкол. учреждений]. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. 174 с.

108. Шелопухо О. А. Психологические закономерности овладения графическими навыками письма леворукими детьми дошкольного и младшего школьного возраста : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук : [спец.] 19.00.07 «Общая психология, психология личности, история психологии». СПб., 2006. 23 с.

109. Шинкарюк А. І. Розвиток моторики і психіки : проблема активності та свободи : монографія. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200 с.

110. Шиян Б. М., Єдинак Г. А., Петришин Ю. В. Наукові дослідження у фізичному вихованні та спорті: навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. Кам'янець-Подільський : Рута, 2013. 280 с.

111. Шульгатая В. В. Электрофизиологические корреляты произвольных движений и индивидуальный профиль асимметрии мозга в возрастном аспекте (7–20 лет) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд.

биол. наук : [спец.] 03.00.13 «Физиология человека и животных». Краснодар, 2000. 23 с.

112. Щербань П. М. Прикладна педагогіка: навч.-метод. посібник. Київ : Вища школа, 2002. 215 с.

113. Behnke R. S. Kinetic Anatomy. New York : Human Kinetics, 2001. 282 p.

114. Bouchard C. Physical activity and health / C. Bouchard, S. N. Blair, W. L. Haskell. Champaign, IL. : Human Kinetics, 2007. 410 p.

115. Cho J. W. Handedness and asymmetry of motor skill learning in right-handers / J. Cho, K. Park, M. Kim, S. Park // Journ. of Clinical Neurol. 2006. Vol. 2, N 2. P. 113–117.

116. Gibbons, A. (2005). Physical anthropology: paleoanthropology meetings. A Modern humans made their point. 22, 411-414.

117. Jordy, C. F. (1995). Lateral dominance in 182 children: the antimeres, the praxis, the structure-performance relation. Arg. Neuropsiquiatr. Vol. 53, N 3B. 631-638.

118. Kuhl, J., Kazen, M. (2005). Hemispheric asymmetry: Does power beat wisdom ? Seattle: Hogrefe and Huber Publishers.

119. Malina, R. M., Bouchard, C., Bar-Or, O. (2004). Growth maturation and physical activity. Champaign, IL: Human Kinetics.

120. Pangrazi, R. P. (2007). Dynamic physical education curriculum guide: lesson plans for implementation. 15-th ed. San Francisco: Benjamin Cummings.